

ОТГОВОРИ

на въпроси, препоръки и критични бележки от Научното жури по конкурс за заемане на академична длъжност „доцент” по специалност „Социология“, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, за нуждите на Центъра за емпирични социални изследвания на ИФС-БАН - София, обнародван в „Държавен вестник“, бр. 63/30.07.2021 г.

от гл. ас. д-р Петя Иванова Илиева-Тричкова

Уважаема проф. Ченгелова, Председател на Научното жури,
Уважаеми колеги и членове на Научното жури,

Бих искала да изкажа огромната си признателност за ангажираността, професионализма и прецизността, с които сте подхождали към представените от мен материали по конкурса. Благодаря Ви за отделеното време, за позитивните оценки на работата ми и за предоставените бележки, въпроси и предложения. Всички те са изключително полезни за мен и ще ми служат като безценен ориентир в бъдещото ми развитие в полето на социологията и в частност в изследванията на образованието.

Рецензията на проф. Емилия Ченгелова е изключително ценна за мен. Тя осветлява различни аспекти от моята работа и приемам с голяма благодарност оценката на научните ми приноси. Особено важни за бъдещата ми работа са въпросите, които тя задава във връзка с бъдещите ми изследвания, свързани с ученето през целия живот, висшето образование и образователните неравенства. Така например намирам за много полезна насоката за задълбочаване на образователните неравенства чрез идентифициране на трансфери на междупоколенчески модели, детерминиращи отношението на индивида към образованието и осмислянето му като дълготрайна и устойчива стратегия за професионално и личностно развитие. За целта ползването на данни от лонгитюдни изследвания като изследването *„Връзки и взаимоотношения между поколенията и половете”*, което за последно беше проведено у нас през 2007 г., биха били изключително полезни. Изследването на връзки между базисни ценности, формиращи личността, и моделите на включване в образователния процес (активно или пасивно, творческо или неутрално) също би било изключително ползотворна насока за бъдещи изследвания.

По отношение на въпроса осъзнават ли младите хора, че образованието има трансформираща и овластяваща функция и ако да, как достигат до тази опитност и под влиянието на кои фактори, са необходими специални изследвания. До този момент в монографията този въпрос е адресиран частично по отношение на възрастните. По-конкретно, анализите в глава 7 показват, че във всички 30 изследвани страни причината за участие в неформално обучение, която се споделя от повечето възрастни, е за подобряване и разширяване на техните професионални знания и умения. Наред с това, се установява, че част от изследваните възрастни, макар и малка, участват в такава форма на обучение, за да придобият умения за участие в доброволчески дейности. Анализите

показват и че като цяло е много малък дялът на хората, които участват в неформално образование по причини, които не са свързани с тяхната работа (което не позволява ползването на по-мощни методи за анализ), а сред значимите фактори, които са изследвани и които въздействат върху участието в неформално обучение, именно поради лични причини, са нивото на образование и в по-малка степен професионалната ориентация на завършеното образование. Основната особеност е, че при анализа на тези фактори трябва да се отчетат и социалният контекст, който също оказва влияние на връзките между факторите и индикаторите, които мерят трансформираща и овластяваща функция на образованието.

На въпроса подвластни ли са младите хора на модни "течения" в образованието и как това се отразява впоследствие на трудовата им реализация, за България определено може да се каже, че това е така. В момента се търсят кадри, които да са завършили математика и информационни технологии, педагогически специалности, а вместо това продължава да няма толкова голям интерес към тях, макар и политиката на МОН по отношение на повишаването на атрактивността на педагогическите специалности да дава известен положителен резултат. Икономическите специалности, специалностите, свързани с мениджмънт и управление, право и психология, остават много търсени, в резултат на което (и на други фактори, разбира се) са налице големи дисбаланси на пазара на труда. Така например, последното издание на Рейтинговата система на висшите училища в България за 2021 г. показва, че едва 53% от висшистите в страната са работили на позиции, изискващи висше образование през първите 5 години след завършването си.

На въпроса дали младите хора, висшистите например, разглеждат своето образование като платформа (инструмент) за професионална реализация или го възприемат предимно като сертификат, даващ им право на определени доходи, на този етап не мога да дам еднозначен отговор без допълнителни емпирични изследвания, защото висшето образование в България е силно стратифицирано и съществуват много значими различия между завършилите различни специалности и университети с различен престиж по отношение на възможностите за реализация, които те създават. Това предполага да намерим сред студентите и завършилите представители и на двата вида възприятия на образованието. Въпрос на бъдещи изследвания е да се провери коя група ще бъде по-разпространена.

Последният въпрос на проф. Ченгелова за това кои категории лица в най-висока степен са склонни да се включват в обучителни форми в различните етапи от жизнения си път и как това се отразява на усещането им за личностна реализация и на социалния им статус, е изключително резонен и също заслужава специално и задълбочено изследване. В тази връзка бих искала да спомена една приета за публикуване студия, в която участвам и която е разработена в рамките на проект „ENLIVEN“ (2016-2019). Тя е базирана както на количествени, така и на качествени данни и може да се приеме като първа стъпка, направена в тази насока. В нея се анализира влиянието на различни форми на образование върху убежденията на хората, че ученето повишава личностното самочувствие и, че ако човек иска да бъде успешен в работата си, трябва да продължи да повишава своите знания и умения. Анализът показва, че колкото е по-високо нивото на

притежаваното образование, толкова тези убеждения се засилват и че те са по-високи сред участвалите в неформално обучение през последните 12 месеца.

Изключително важна за мен е рецензията на проф. Мария Стоянова. Тя е мой преподавател от катедра „Икономическа социология“ в УНСС и е била неотлъчно до мен и моите колеги като студенти в бакалавърската и магистърската ми степен по социология, както в аудиторията, така и на различни научни прояви. Тя винаги е създавала „мостове“ за катедрата и за студентите към други институции и колеги под формата на организиране на съвместни изяви за нас с други университети или организации. Високата ѝ оценка е истинско признание за моето развитие от студентската скамейка до хабилитацията ми.

Много съм благодарна за становището на проф. Светлана Съйкова. Оценявам като изключително важна и заслужаваща задълбочено изследване идеята ѝ за бъдеща изследователска работа в областта за социалните иновации и за важноста на това не как просто се предават знания, а се формират такива знания и умения, които подпомагат правенето на иновациите. Тази идея резонира пряко с един от основните аргументи в монографията, свързан именно с обогатяването на разбирането на образованието и обучението на възрастни като процес на активност и на овластяване, който има не само инструментална, но и вътрешноприсъща и трансформираща роля. В този смисъл развиването на творческото мислене, способността за генериране на идеи, умения за критично мислене и сред възрастните са от изключително значение в посока на засилването на тази трансформираща и овластяваща роля на образованието. Развиването на иновативния капацитет на учащите се и на работещите възрастни би подобрило тяхното лично благосъстояние, а в дългосрочен период би имало и важни ползи и за обществото като цяло.

Много благодаря за високата оценка на проф. Валентина Миленкова за монографичния труд, който е представен за рецензиране. Възприемам предложенията ѝ за проследяване на ролята на неправителствения сектор като важен ресурс и значим субект в образованието на възрастни и в gender аспекта, като се запази отработения подход и структуриране на анализа на макро, мезо и микро ниво, приложен към различни европейски контексти и общности, като особено важни насоки за бъдещата ми работа.

Неправителственият сектор е изключително важен актьор по отношение на неформалното обучение в цял свят. България не прави изключение от тази тенденция. Въпреки това тя се отличава с едни от най-ниските нива на участие в образование и обучение сред възрастните (25-64 г.) в Европа по показателя, измерващ това участие през последните 4 седмици: за 2020 г. той е едва 1.6% спрямо 9.2% за ЕС-27.

До този момент изследванията на това, което се разглежда в интегрирания модел на участие в образование на възрастни като мезо ниво: на организациите, осигуряващи обучение на възрастни, са много малко. Същевременно, в глава 4 от монографията и в публикация № 2 неправителствените организации, и по-конкретно взаимодействието на младите хора с тях, са идентифицирани именно като един от факторите, които способстват за повишаване на активността на младите хора, преживели ранна трудова несигурност, по отношение на тяхното участие в продължаващо образование и то особено при най-младата кохорта от изследваните респонденти - родените през 90-те години на миналия век. Чрез включването в дейности и програми, които са организирани

от неправителствени организации, младежите успяват от една страна да разширят способностите си и възможностите си за реализация като натрупат нови знания, умения и опит, но също и да променят своите ценности, цели и ориентации и да подобрят своите шансове за развитие. От тази гледна точка виждам в неправителствения сектор голям потенциал за разширяването на ученето през целия живот не само у нас и приемам препоръката на проф. Миленкова като едно наистина обещаващо и ползотворно поле за бъдещи изследвания.

Въпросът, който проф. Миленкова поставя в становището си за това как оценявам въвеждането на квотен принцип по пол при приема във ВУЗ през периода на социализма и необходимо ли е днес да се въведе някакъв подход с оглед балансиране на приема по пол в различните професионални направления, доколкото в педагогическите специалности 85-90% от студентите са жени, а в природонаучните и инженерните специалности доминират мъже, е особено важен. Той насочва към политиките за постигане на по-голяма справедливост във висшето образование. До този момент са известни два основни вида мерки в тази насока. Първият вид мерки, който се е използвал и през годините на социализма у нас, се свързва с политиките на преференции и квоти. Преференциите - или т.нар. „положителна дискриминация“ - се използват под някаква форма в 18 европейски страни (European Commission/EACEA/Eurydice 2018). Съществуват обаче различни аргументи „за“ и „против“ този тип политики (напр. Glazer 1987; Lipset 1993; Steele 1997; Bowen & Bok 1998). Сред аргументите в подкрепа са това, че: 1) те компенсират за несправедливост, която е преживяна в миналото; 2) те са механизъм за създаване на разнообразна социална среда; 3) оспорват съществуващите социални стереотипи. Сред аргументите против са, че: 1) те водят до обратна дискриминация; 2) те стимулират посредствеността и некомпетентността и 3) при тях е трудно да се установят и обосноват границите на тяхното прилагане. Като цяло обаче аз съм привърженик на втория основен вид мерки, т.нар. „меки мерки“, който се основава на принципа на образователните възможности за постигане на по-голяма справедливост по отношение на различни социални групи във висшето образование. Тези мерки разчитат на стипендии, подготвителни курсове, активни рекламни кампании и стимули за висшите училища; на разработване на дългосрочни стратегии, които включват както политики в областта на висшето образование, така и специфични социални политики, които са извън сферата на висшето образование.

Ценя много високата оценка, която проф. Годорова ми дава в своето становище и напълно подкрепям предложението ѝ, че висшето образование може да се обособи като самостоятелна област, за да може по-ясно да се открие приносът ми към разширяване разбирането за добавената стойност на образованието с включването на подхода за способностите и възможностите за реализация, както и приносът за разграничаване на деятелния и овластяващия ефект на образованието (на възрастни). Висшето образование, от една страна, може да се разглежда като форма на образование на възрастни: т.нар. „формално образование“, а от друга, може да се разглежда и като самостоятелна форма на образование. В някои от публикациите е следван първият подход, а при други - вторият. Приемам и бележката ѝ за допуснатата техническа грешка и ще я коригирам в документите. Ще се старая в бъдеще да избягвам подобни грешки. Става дума за монография, за която колеги от Хърватия ме поканиха да участвам като съставител. Тя е

достъпна на този линк: [Children's Rights in Educational Settings - CROSB I \(irb.hr\)](https://www.irb.hr/), както и в Research Gate: [\(2\) \(PDF\) Children's rights in educational settings. \(researchgate.net\)](https://www.researchgate.net/publication/350111112).

Много съм благодарна на проф. Янцислав Янакиев за задълбочения и експертен поглед и положителната оценка, който той дава за работата ми досега. Следвайки неговата препоръка, ще се постарая занапред да имам повече самостоятелни публикации. Същевременно, ще посоча, че според мен съ-авторството много добре отразява спецификата на научната работа – това, че дори и най-самостоятелните изследователски усилия са реализират и са повлияни от научната среда и от научните дискусии в нея. Затова бих искала да подчертая, че дължа много за професионалното си израстване на колегиалната и творческа атмосфера в Центъра за емпирични социални изследвания, а и в Института по философия и социология като цяло.

Признателна съм на доц. Венета Кръстева за високата оценка на моята работа и й благодаря за подкрепата и позитивните коментари, които прави в становището си. Те са особено ценни за мен, тъй като доц. Кръстева е сред малкото изследователи у нас, които са запознати и са прилагали подхода за способностите и възможностите за реализация в свои изследвания.

Благодарна съм и приемам много отговорно и общата препоръка за задълбочаване на бъдещата работа със студенти, докторанти и млади изследователи, която правят проф. Стоянова, проф. Янакиев, проф. Тодорова и доц. Кръстева. Това е пропуск, който аз самата отчитам в професионалната си реализация до сега и който ще се опитам да запълня в бъдеще като разширя преподавателската си дейност.

В заключение, искам още веднъж да изразя своята огромна благодарност и признателност към всички членове на Научното жури: проф. Емилия Ченгелова, проф. Мария Стоянова, проф. Светлана Съйкова, проф. Валентина Миленкова, проф. Елка Тодорова, проф. Янцислав Янакиев и доц. Венета Кръстева за положителните отзиви и за конструктивната им критика, които са много важен атестат за мен и ми дават увереност да продължа пътя си на изследовател още по-отговорно и по-ентузиасирано.

07.12.2021 г.
гр. София

С уважение:
Петя Илиева-Тричкова